

kunst, om zoo te zeggen, elk oogenblik uit haar voegen te moeten vallen ; want eene vrije zelfregelende werkzaamheid bij kunstenaars kan door ons niet gedacht worden. Maar de oorzaak hiervan ligt alleen daarin, dat wij juist geen ware kunstenaars, en vóoral geen ware menschen zijn. En zoo werpt het gevoel onzer onbekwaamheid en erbarmelijkheid, die alleenlijk uit onze laf- en zwakheid ontstaat, ons steeds terug in de zorg om wetten te maken voor de toekomst, en wij willen die kost wat kost rechthouden, omdat wij in den grond maar éen doel hebben : *nooit* ware kunstenaars, *nooit* ware menschen te worden. »

Dinger vat de hierop betrekking hebbende citaten samen, pp. 301-4 ; vgl. ook pp. 305-6 en R. Wagner, *Entwürfe, Gedanken, Fragmente*. Leipzig 1885, p. 50 : « *Anarchie* is het ongetwijfeld, geen heerschappij over ons te dulden, die tegen ons wezen, ons weten en willen is. » Verder de aangehaalde plaatsen in het Index van *Entwürfe*, p. 148 (*Gesammelte Schriften* B. III, p. 64 ; B. IV, pp. 288, 311 ; B. VIII, pp. 246-7). Zie ook *Die Revolution* (Dresden 1849), een gedicht van dien tijd, dat Wagner vóór dat hij Dresden verliet aan iemand gaf om te bewaren ; het sluit aldus :

Und nun, ihr freien Bürger, senkt die Fahnen
Schwört bei den frischen Hügeln, hebt die Rechte :
Zu dulden nicht mehr Herren oder Knechte,
Als Menschen jeden Menschen gleich zu achten,
Als Bruder jeden Menschen zu betrachten.

en werd voor de eerste maal gedrukt in *Freie Bühne*, Berlijn, Sept. 1895, pp. 850-4.

Vgl. ook « Richard Wagner und der Socialismus » in *Deutsche Worte*, Weenen, Mei 1891, pp. 167-189.

⁽²⁶⁾ Dinger, p. 225, n. 1.

⁽²⁷⁾ R. Wagner, *Entwürfe*. 1885, p. 50.

⁽²⁸⁾ Wellicht dezelfde als Julius Andrzejkowski, bij wien hij woonde ?

⁽²⁹⁾ Mondelinge mededeeling, 13 Aug. 1893.

⁽³⁰⁾ Volgens den reactionairen Zapiski Archimandrita Vladimira Terleckago, *Russkaja Starina*, L, pp. 594-595 ; deze Terlecki pochte erop dat hij de Polen de deelneming had afgeraden, terwijl hij, die een russische priester was, later zelf gevangen en jammerlijk behandeld werd (z. o.) ; de Polen werden in massa uitgedreven. Bakunin maakte misschien ook krachtige pogingen om de lausitzer soldaten te winnen die insgelijks Slaven (Sorben) waren, maar zonder gevolg, wanneer een onnauwkeurig bericht